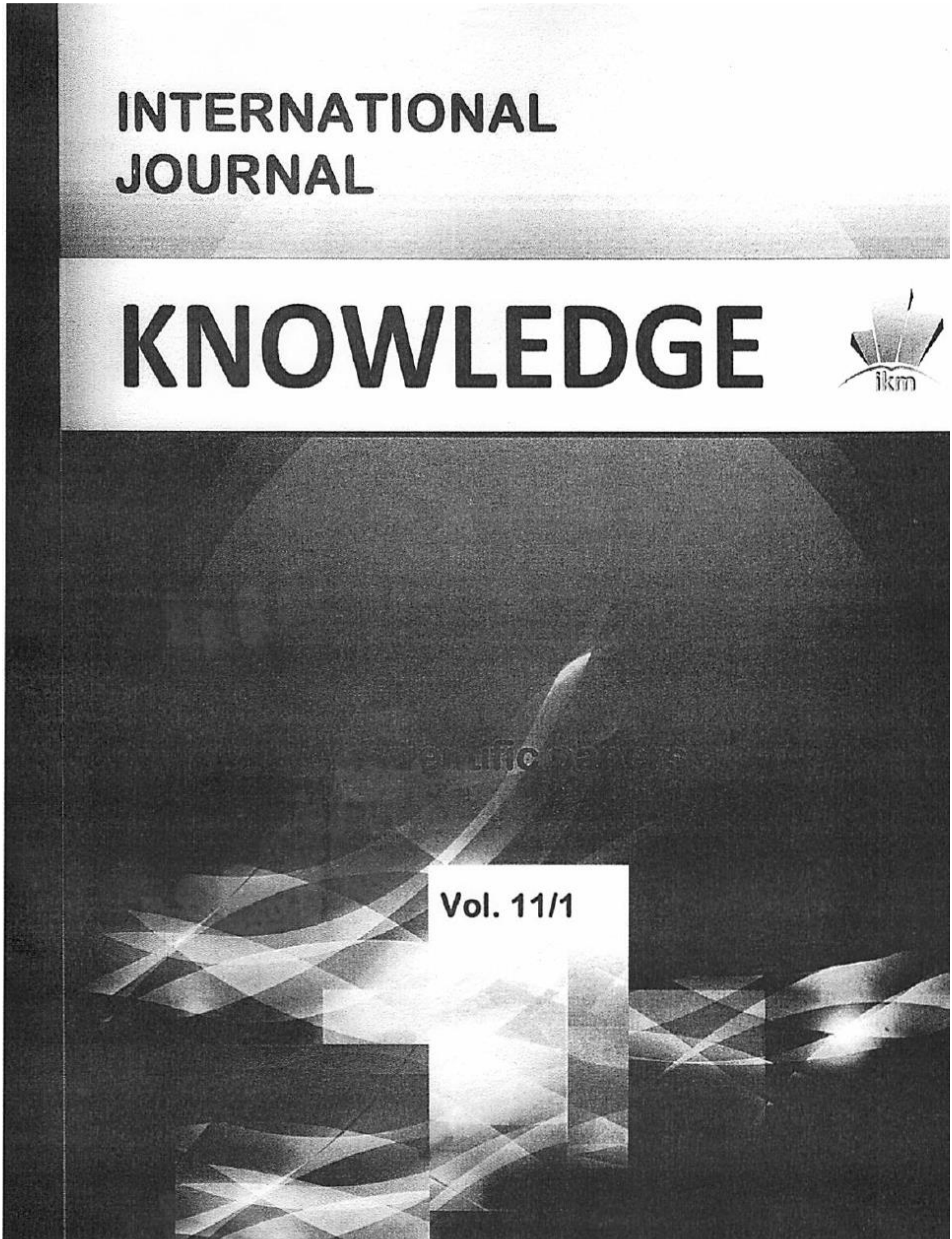
INTERNATIONAL
JOURNAL
KNOWLEDGE
ikm
Vol. 11/1
2015

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

SCIENTIFIC PAPERS

VOL 11/1

4-6 DECEMBER

BANSKO, REPUBLIC OF BULGARIA

INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT

SKOPJE, MACEDONIA

KNOWLEDGE

International Journal Scientific and Applicative papers V11/1

Editing Board

PhD Vlado Kambovski, PhD Robert Dimitrovski, PhD Predrag Trajković, PhD Maria Kavdanska, PhD Svetlana Trajković, PhD Zivota Radosavljevik, PhD Margarita Koleva, PhD Mile Matijević, PhD Nonka Mateva, PhD Jugoslav Ziberovski, PhD Rositsa Chobanova, PhD Aleksandar Nikolovski, PhD Jove Kekenovski, PhD Marija Knezevik, PhD Ilija Nasov, PhD Irina Singaveskaya, PhD Nonka Mateva, PhD Dzulijana Tomovska, PhD Oliver Dimitrijevik, PhD Nedzat Koraljik, PhD Nebojsha Pavlovik, PhD Nikolina Ognenska, PhD Dimitrija Popovski, PhD Lisent Bashkurti, PhD Tome Naumov, PhD Trajce Dojcinovski, PhD Jana Merdzanova, PhD Zoran Srzentic, PhD Nikolai Sashkov Cankov

Preparing and correction: Liljana Pushova, Jasmina Dimitrovska

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

For editor
PhD Robert Dimitrovski

KNOWLEDGE

International Journal Scientific and Applicative Papers V11/1

ISSN 1857-92

SCIENTIFIC COMMITTEE

President: Academic, Prof. Vlado Kambovski PhD, President of Macedonian Academy of Science and Arts, Skopje (Macedonia)
- Prof. Robert Dimitrovski PhD, Faculty of Management, MIT University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Dean, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Rosica Cobanova PhD, Bulgarian Academy of Sciences (Bulgaria)
- Prof. Ilija Nasov PhD, Research and Development center PLASMA, Skopje (Macedonia)
- Prof. Aleksandar Nikolovski PhD, Director of PhD Institute, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Anka Trajkovska Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Predrag Trajkovic PhD, JMPNT, (Serbia)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University "Goce Delcev", Shtip (Macedonia)
- Prof. Misho Hristovski PhD, Faculty of Veterinary Medicine, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Jove Kekenovski PhD, Faculty of Tourism, UKLO , Bitola (Macedonia)
- Prof. Sasho Korunoski, Dean, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Cvetko Andreevski, Vise rector, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (Macedonia)
- Prof. Margarita Koleva PhD, Dean, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Aleksandar Donchev, MIT University, Faculty of Law, Skopje (Macedonia)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Ljupco Naumovski PhD, Forum for Mobility and Research, Bitola (Macedonia)
- Prof. Oliver Iliev PhD , Faculty of Communication and IT, FON University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Dimitrija Popovski PhD, Faculty of Sport, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Sashko Plachkov PhD, Faculty of Pedagogy, University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Ivan Petkov PhD, Rector, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Vladimir Lazarov PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Tosko Krstev PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Antoanela Hristova PhD, European Polytechnic University, Pernik (Bulgaria)
- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Aleksandr Korablev, PhD, Dean, Faculty for economy and management, Saint Petrsburg State Forest Technical University, Saint Petrsburg (Russian Federation)
- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)

- Prof. Venelin Terziev PhD, University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse (Bulgaria)
- Prof Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forchung und studium, Wien (Austria)
-Prof. Isa Spahiju PhD, International Balkan University (Macedonia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technologogical Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational center, Skopje, Macedonia
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of law, Kragujevac (Serbia)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Sasha Kicoshev PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Zoja Katru PhD, Prorector, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof. Mustafa Kacar PhD, Euro College, Istanbul (Turkey)
- Prof Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nikolina Ognenska PhD, Faculty of Music, SEU - Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Tihomir Domazet PhD, President of the Croatian Institute for Finance and Accounting
- Prof. Stojan Ivanov Ivanov PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Maja Lubenova Cholakova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Daniela Ivanova Popova PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolver Hampton, (United Kingdom)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Baki Koleci PhD, University Hadzi Zeka, (Kosovo)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, (MNE)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar" - Varna (Bulgaria)
- Prof. Nedjad Korajlic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina) - Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of law University of Kragujevac (Serbia)
- Doc. Tatyana Sobolieva PhD, State Higher Education Establishment Vadiym Getman Kiyev National Economic University, Kiyev (Ukraine)
- Prof. Svetlana Trajkovic PhD, High college for professional applied studies, Vranje (Serbia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus – Faculty of Management, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Rumen Stefanov, PhD, Dean, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, Dean, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Snezana Stoilova, PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (Macedonia)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Dean, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (Macedonia)
- Prof. Vasil Zecev PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Nikola Bozkov PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Vasil Pehlivanov PhD, College of tourism, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies "Hipokrat", Bujanovac (Serbia)
- Prof. Erzika Antic PhD, High medicine school for professional studies "Hipokrat", Bujanovac (Serbia)
- Prof. Jelena Stojanovic PhD, High medicine school for professional studies "Hipokrat", Bujanovac (Serbia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High medicine school for professional studies "Hipokrat", Bujanovac (Serbia)
- Doc. Marija Kostić PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Sandra Živanović PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Snežana Milićević PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Doc. Nebojsa Pavlovic PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, Vrnjačka Banja (Serbia)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Venus Del Rosario, Arab Open University (Philippines)
- Nishad M. Navaz, Kingdom University (India)

Contents

PROBLEMS AND TRENDS IN SOCIAL DEVELOPMENT AND POLICIES ON EMPLOYMENT AND UNEMPLOYMENT 19

Hristo Beloev D.Sc. Ph.D 19

Venelin Terziev D.Sc. (National Security), D.Sc. (Ec.) Ph.D 19

THE METHOD OF AESTETICS OF COMUNICATION IN EDUCATION 29

ON THE RECEPTION OF LITERARY WORK IN TEACHING 29

Prof. Violeta Dimova Ph.D 29

Prof. Mahmut Celik Ph.D 29

STUDENTS' PROFILE IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING WITH TECHNOLOGY - THE CASE IN ALBANIAN SCHOOLS 32

PhD. Olsa Pema 32

INTERACTIVE METHODS OF TRAINING IN PEDAGOGICAL PRACTICE 37

Nicola Vakirlov 37

Maria Becheva PhD 37

Nina Belcheva 37

THE IMPACT OF INCREASED ENTREPRENEURIAL CAPACITIES IN RAISING THE PERFORMANCE OF SME-S IN TRANSITION ECONOMIES 41

Kosovare Ukshini, PhD, ... 41

Academician Izet Zeqiri 41

APPLICATION OF THE CONCEPT OF LIFELONG LEARNING IN BULGARIA 44

Venelin Terziev Ph.D 44

Ekaterina Arabska Ph.D 44

EDUCATIONAL MISBALANCES: 56

MIRROR IMAGES OF SCHOOL AND HIGHER EDUCATION 56

Assoc. Prof. Alexander Valkov, PhD 56

Assoc Prof. Evgenia Penkova, PhD 56

THE STUDENTS SELF-ASSESSMENT BASED ON STANDARDS DEVELOPS THE TEACHING AND INFLUENCES IN THE LEARNING RESULTS 60

Sonila Tatili 60

Prof. Asoc.Dr Tomi Treska 60

DISCUSSION ABOUT OPPORTUNITIES FOR LEARNING DECIMALS AND FRACTIONS IN THIRD AND FOURTH GRADE IN BULGARIA 68

Zlatina K. Sharkova Ph.D. 68

HOW "HARD TIMES" STIMULATE REFORMS – THE CASE OF THE BULGARIAN HIGHER EDUCATION 71

Elena Blagoeva-Hazarbassanova 71

COMMUNICATION AS A TOOL FOR EFFECTIVE LEADERSHIP 75

PhD. Assistant, Lazar Arsovski 75

PhD. Mirko Tripunoski 75

GENESIS AND FIRST MANIFESTATIONS OF INFORMAL EDUCATION IN BULGARIA 80

Assoc. Prof. Penka Tsoneva, DSc 80

EDUCATION FOR DEMOCRATIC CITIZENSHIP AND THE LITERARY APPROACH IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASS 83

Prof. Elda Talka Ph.D 83

KNOWLEDGE AS A RESOURCE FACILITATING THE TRANSITION OF YOUNG PEOPLE FROM EDUCATION TO EMPLOYMENT 87

Kamelia Petkova, PhD 87

LITERACY, HEALTH AND ECONOMIC FACTORS 92

Assist. Professor Marija Emilija Kukubajska, PhD 92

Sonja Koceva, MA, Ph. Spec. 92

PROBLEMATIC SITUATION IN THE CONTEXT OF DIDACTIC TEAHCING AND LEARNING PROCESS 98

Valentina Chileva Ph.D 98

LEGAL ASPECTS ON THE DEVELOPMENT OF OPEN-END MUTUAL FUNDS IN THE R. of MACEDONIA .... 10[illegible]

Nebojsa Cvetanovski, Ph.D. .... 10[illegible]

Daniela Cvetanovska, M. A. 101

ASPIRATION TOWARDS REGIONAL AND GLOBAL SECURITY 107

Maja Miskovska Ph.D 107

LOCAL GOVERNMENT AND CITIZEN PARTICIPATION AT THE LOCAL LEVEL 112

Prof. Jove Kekenovski, Ph.D 112

CASE STUDY: CONCORDIA MISSION OF THE EUROPEAN UNION AND THE LESSONS LEARNED 118

Ivica Josifovic, PhD 118

Zlatko Keskoski, PhD 118

THE MILITANT ISLAMIST IDEOLOGY AS A THREAT TO THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA 123

m-r Borche Chaminski 123

d-r Rina Kirkova 123

d-r Nenad Taneski 123

DISCRETIONARY POWERS OF THE ADMINISTRATION – NECESSITY OR FOLDING SCREEN FOR ABUSES 131

Ass. Dejan Vitanski PhD 131

GEOPOLITICAL IMPORTANCE OF MARITIME PASSAGES IN EUROPE 136

Assistant Professor Jordanka Galeva, PhD 136

POST-CONFLICT ROLE OF THE EUROPEAN SECURITY AND 141

DEFENCE POLICY 141

Zlatko Keskovski PhD 141

Ivica Josifovic PhD 141

POLEMOLOGICAL AND SECURITY ANALYSIS OF THE REVOLUTIONS IN THE PAST AND TODAY 145

Suzana Kotovchevska PhD 145

Mitko Kotovchevski PhD 145

BUILDING ENTREPRENEURIAL ORGANISATION: BUSINESS PROCESS REENGINEERING FROM A QUALITY PERSPECTIVE 149

Branko Nikolovski, assoc. prof. PhD 149

SOCIAL MEDIA MARKETING – NEW MARKETING TREND IN THE MODERN LIFESTYLE ....
Sanja Nikolic, PhD........ 154
Sreten Miladinoski, PhD........ 154
UNFAIR COMPETITION AND GRAY ECONOMY........ 154
Assistant Professor. Ph.D. Law Berat Aqifi........ 158
Associate Professor. Ph.D. Law Sasha Dukovski........ 158
Mr. Drini Grazhdani LLM (Adv)........ 158
CREDIT RATINGS, A SOLUTION TO INFORMATION ASYMMETRY IN EMERGING MARKETS (ALBANIA ECONOMY)........ 158
Ada Aliaj Ph.D........ 162
Prof. Ilir Hoti Ph.D........ 162
Marsel Aliaj 162
DEVELOPING A FUNCTIONING LABOR MARKET IN BULGARIA........ 162
Venelin Terziev Ph.D........ 167
Ekaterina Arabska Ph.D........ 167
CAUSE AND EFFECT RELATIONSHIP BETWEEN GOVENRMENT........ 167
EXPENDITURE AND REVENUE COLLECTION........ 182
CASE OF ALBANIA 182
Entela Velaj........ 182
Olta Nexhipi........ 182
MEASURING MSE VOLATILITY WITH MBI10 STOCK INDEX........ 182
Igor Tanturovski PhD 186
ALBANIAN CUSTOMER ATTITUDES TOWARDS FARM FOOD........ 186
Prof. Edlira Llazo Ph.D........ 192
TECNOLOGICAL TRAININIG - REALITES AND FUTURE........ 192
Branko Sotorov Ph.D 196
Venelin Terziev D.Sc. (National Security), D.Sc. (Ec.) Ph.D 196
.... 196

RISK ASSESSMENT AND PRICE OF LEASE FOR AN APARTMENT, ... 200

CASE STUDY IN SKOPJE 200

Prof. Dr. Blagoja Spirkoski 200

Assist.Prof. Dr Radica Dishlieska 200

ANALIZA EKONOMIKE NDAJ POLITIKES TATIMORE DHE TE ZAVENDESIMIT 205

Dr.Sc.Shaqir Elezaj 205

OFFICIAL DEVELOPMENT AID IN THE WORLD 209

Dori Pavloska – Gjorgjieska, Ph.D 209

Biljana Buzlevski, PhD 209

Aleksandar Dejanovski, PhD 209

STRUCTURE OF SOURCES OF FUNDING AS A FACTOR FOR COMPETITIVENESS OF THE BUSINESS ENTITIES FROM REPUBLIC OF MACEDONIA 213

Prof. Savo Ashtalkoski, PhD 213

Bardul Tushi, M.Sc 213

Igor Slavkoski, M.Sc 213

THE NEW KNOWLEDGE OF CRISIS 2008 AND THE NEW EU BANK UNION IN FUNCTION OF FINANCIAL STABILITY 219

PhD Dance Nikolovska Vrateovska 219

Slagana Kostadinovska 219

Emilija Popova 219

THE ROLE AND IMPORTANCE OF FINANCIAL DERIVATIVES IN EMERGING ECONOMIES 223

Aleksandar Dejanovski 223

Biljana Buzlevski 223

Jelena Tast 223

Aleksandar Stankovic 223

GLASS CEILING AND SOCIAL - ECONOMIC POSITION OF WOMEN IN ALBANIAN ORGANIZATIONS 228

Lina Vaso 228

ANALYSIS OF MACEDONIAN PUBLIC HEALTH SYSTEM THROUGH INSTITUTIONAL EXAMPLES 234

Igor Tanturovski PhD 234

PENSION INSURANCES - CASE STUDY OF KOSOVO 239

Myhybije Zallqi Zhara 239

Prof.Ass.Dr.Ibish Mazreku 239

QUALITY MANAGEMENT INITIATIVES AND SOLUTIONS 243

FOR SMALL BUSINESS IN TOURISM 243

Branko Nikolovski, assoc. prof. PhD 243

SOCIAL POLICIES RENDERING IMPACT ON BULGARIAN LABOR MARKET 248

Venelin Terziev D.Sc. (National Security), D.Sc. (Ec.) Ph.D 248

Ekaterina Arabska Ph.D 248

STRUCTURAL EQUATION MODELING WITH LISREL: APPLICATION IN INFORMAL ECONOMY 256

Brunela Trebicka, PhD 256

Asoc Prof. Azeta Tartaraj, PhD 256

LENDING CONDITIONS DURING THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS 262

Aleksandra Nakevska 262

PhD Ljupco Davcev 262

THE LINK BETWEEN CUSTOMER SATISFACTION AND EMPLOYEE SATISFACTION IN RESTAURANT INDUSTRY 266

An analysis of restaurants in Durrës, Albania 266

Dr. Olta Nexhipi 266

Dr. Osman Metalla 266

THE ROLE OF LOCAL CAPACITY ON DECENTRALISATION IMPACT IN ALBANIA 271

Zoica Zharkalli (Kokaveshi) 271

A COMPLEX APPROACH IN THE PREVENTION OF 'DIABETIC FOOT' FOR PATIENTS WITH DIABETIC POLYNEUROPATHY IN ADVANCED AND OLD AGE 276

Asst. Dr. Snezhina Georgieva 276

Asst. Varvara Pancheva 276

ALGORITHM FOR COMPUTER-ASSISTED MODELLING OF TRANSVERSE MAXILLOFACIAL ASYMMETRY 280

Tatyana Boeva 280

HOLISTIC APPROACH IN PHYSICAL THERAPY FOR PATIENTS WITH MULTIPLE SCLEROSIS 285

Hristo Boyadzhiev 285

Petya Mitrindzhakova 285

INVESTIGATING STUDENT OPINION IN THE SPECIALTY OF 'DENTAL TECHNICIAN' ON ATTITUDES TO OPPORTUNITIES FOR STUDENT MOBILITIES DURING THEIR EDUCATION AT MEDICAL COLLEGE PLOVDIV 290

Slavov Sv. 290

Kasnakova P. 290

Yankov Sv. 290

IMPROVEMENT OF THE QUALITY OF LIFE THROUGH THE IMPLEMENTATION OF A PATIENT-CENTERED APPROACH OF PATIENTS WITH CHRONIC CORONARY ARTERY DISEASE 294

Assist. Prof. Marieta Todorova 294

Associate Prof. Gergana Petrova, Ph.D 294

HEALTH PROMOTION IN NURSERIES ON THE TERROTORY 298

OF PLEVEN MUNICIPALITY 298

G. Markova 298

G. Petrova 298

GLOBALIZATION OF COUNTERFEIT MEDICINES WORLDWIDE 303

As. Zlatina Ivanova 303

MISTAKES IN SHORT-TERM VISUAL MEMORY OF PERSONS WIHTIN WORKING AGE. 307

Firdes Yusmen, assoc. prof. 307

Silvia Tcvetkova 307

Ivan Petkov 307

QUESTIONNAIRE FOR ASSESSMENT OF EATING DISORDER RISK - A PILOT STUDY ... 313

R. Massaldjieva 31
D. Bakova 31
B. Tilov 31
M. Semerdjieva 31
B. Torniova 31
TRAINING IN HOMEOPATHY IN THE MEDICAL UNIVERSITIES OF BULGARIA 31
Assistant prof. engineer Zhivko Peychev 31
THYROID DISORDERS IN PATIENTS WITH HEMATOLOGICAL MALIGNANCIES 32
Nonchev B. 321
Goranova-Marinova V. 321
STUDY OF THE REASONS FOR CHOOSING A PROFESSION BY THE STUDENTS -NURSES 325
Assoc. Prof. Biyanka TorniyovaPh.D 325
Senior Lecturer Yordanka Tsokova 325
SOURCE DOMAINS FOR METAPHORS: A COMPARATIVE STUDY OF BULGARIAN AND ENGLISH ANATOMY 330
Ivaylo Dagnev 330
Maria Saykova 330
Maya Yaneva 330
ГОЛЕМИОТ РАЗВОЈ И НАПРЕДОК НА ЕЛЕКТРОНИКАТА И ТЕХНОЛОГИЈАТА ВО ДЕНЕШНО ВРЕМЕ,ДАВА РЕЗУЛТАТИ И НОВИ МОЖНОСТИ ВО МХОГУ МЕДИЦИНСКИ ДИСЦИПЛИНИ , ЗА ПО БРЗИ,ПО ПРЕЦИЗНИ,ПО ВАЛИДНИ И ПОВЕРОДОСТОЈНИ ДИЈАГНОЗИ ВО МНОГУ ОБЛАСТИ ВО МЕДИЦИНАТА 333
Рецеп Емурлаи 333
Дритон Селмани 333
Рауф Абдиу 333
Несет Узаири 333
THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN HEALTHCARE 336
Teodora Dimcheva 336

SPORT AND PHYSICAL ACTIVITY – WAY OF LIFE AMONG REHABILITATION STUDENTS 340
Nikoleta Nikolova 340
Ivan Gatevski 340
LIMITATION OF DRUG USE THROUGH LEARNING AND SOCIAL SKILLS 345
Rumiana Budjeva, Ph.D. 345
TRANSFORMATION PROCESSES 351
IN THE ATTITUDE TOWARDS ISLAM IN BULGARIA 351
Assoc. Prof. Dr. Veselin Bosakov 351
GLOBALIZATION AND FORMER COMMUNIST COUNTRIES 356
Dr. Goranco Jakimov 356
ENDANGERING THE IMMOVABLE CULTURAL HERITAGE IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA FROM NATURAL DISASTER AND THE NEED FOR MAPPING AND ELABORATING CRITICAL SPOTS 361
Prof. TrajceNacev Ph.D 361
Assistant Prof. Dragan Veselinov Ph.D 361
ARCHITECTURAL CHARACTER OF SHOPPING CENTERS 365
Prof. Vangjel Dunovski Ph.D 365
prof. Vlado Velkoski PhD 365
MAP ORIENTATION 370
Associate prof. Gabriela Kirova PhD 370
BREEDING AND SELECTION OF HONEY BEES RESISTANT TO DISEASES CAUSED BY VIRUSES, BACTERIA AND PARASITES 374
Prof. Dr. Rumen Valchovski 374
Dr. Jordan Manasiev 374
Dr. Ivo Sirakov 374
Galina Hristovska MA 374
Prof. Romel Velev PhD 374
Prof. Dr. Miso Hristovski 374

NEW FLEXIBLE APPROACH TO TEACHING VETERINARY TOXICOLOGY 377
Prof. Romel Velev Ph.D 377
Prof. Misho Hristovski Ph.D 377
DOES THE FORECAST MANAGERIAL EFFECT IN ORGANIZATIONAL PERFORMANCE? 379
Erisa Musabelli 379
TEACHERS` FEEDBACK AND STUDENTS' PREFERENCES ON SECOND LANGUAGE LEARNING: A CASE STUDY 382
Isa Spahiu Ph.D 382
Edita Kamberi-Spahiu, MA 382
ASSESSING PRAGMATIC COMPETENCE OF ENGLISH AND GERMAN 389
FOREIGN LANGUAGE STUDENTS 389
Biljana Ivanovska 389
Nina Daskalovska 389
Marija Kusevska 389
Tatjana Ulanska 389
BIRDS: MYTHICAL SYMBOL OF MIGRATION, BEAUTY AND BESTIALITY 393
Assist. Professor Marija Emilija Kukubajska, PhD 393
CULTURAL MODELS THROUGH THE PRISM OF LANGUAGE 398
Violeta Nikolovska Ph.D 398
MAKING TRANSLATABILITY MATRIX 403
Vesna Milevska 403
ON ADJECTIVES USE AND CLASSIFICATION IN ENGLISH AND ALBANIAN LANGUAGE 406
Dr. Suzana Samarxhiu 406
ADOLESCENCE IN THE LITERATURE FOR YOUNG ADULT OF TOME ARSOVSKI 411
Prof. Jovanka Denkova Ph.D 411
A CONTRASTIVE ANALYSIS OF THE LINGUISTIC TRANSFER FROM L1 TO L2: STRATEGIES TO PROCESS EFL WRITING 419

Dr. Juliana Çyfeku 419

LANGUAGE POLICY DYNAMICS AND MULTILUNGUAL COMMUNICATIVE COMPETENCE 424

Assoc. Prof. Anna Georgieva 424

Asst. Prof. Iliyana Simeonova 424

DO TESTS HAVE AN IMPACT ON KNOWLEDGE RETENTION? A STUDY CASE IN THE ALBANIAN PRIMARY SCHOOLS 429

Dr. Erinda Papa 429

KNOWLEDGE IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING.NEW SKILLS FOR TEACHERS OF XXI CENTURY 434

Prof.Eliona Naqo 434

ALBANIAN LANGUAGE UNDER THE MAGIC OF ROMANTIC AUTHOR'S PEN 437

Greta Jani Ph.D 437

PERSONAL NAMES IN TURKISH AND MACEDONIAN 442

SCHOOLBOOKS IN MACEDONIA 442

Prof. Marija Leontik 442

A FUNCTIONAL APPROACH TO PHRASEOLOGY 447

Dr. Suela Koça 447

Dr. Erinda Papa 447

VEÇORI GJUHËSORE TË LEKSIKUT TË SË FOLMES SË QYTETIT TË ELBASANIT NË DITËT E SOTME - NJË KËNDVËSHTRIM SOCIOLINGUISTIK 451

Dr. Manola Kaçi (Myrta) 451

STRATEGIES OF VOCABULARY ACQUISITION: THE ROLE OF TEACHERS IN USING ANTONYMS AS A TECHNIQUE OF VOCABULARY REINFORCEMENT AT DIFFERENT LEVELS OF ENGLISH LEARNING 456

Dr. Ekaterina Strati 456

RHYTHMICAL CODE AND HISTORICAL DEVELOPMENT 460

Liuba Zlatkova, PhD 460

SLAVONIC MUSIC THROUGH THE MIDDLE AGES 463

Assoc. Prof. Margarita Gencheva 463

THE DESTRUCTION OF A MYTH IN NORMAN MAILER'S *AMERICAN DREAM* 466

Dr. Marsela Turku 466

THE INCLUSSION OF THE SPECIAL NEEDS CHILDREN AND THEIR PROBLEMS FACING THE ALBANIA SCHOOL 472

Doc.Dr. Ambera Duka (Ferri) 472

MSc. Ermira Tati, ... 472

IMPROVING THE KNOWLEDGE OF VISUOCONSTRUCTIVE IMPAIRMENTS IN DEMENTIA – RELIABILITY OF A SCALE FOR HUMAN FIGURE DRAWING 478

Radka Massaldjieva 478

ADOLESCENCE IN THE LITERATURE FOR YOUNG ADULT OF TOME ARSOVSKI

Prof. Jovanka Denkova Ph.D
Goce Delcev University – Stip, Republic of Macedonia
jovanka.denkova@ugd.edu.mk

Abstract: This paper first examines the issue of adolescent literature, some of its main features, the meaning and functions. Then, by analyzing the work for young adult by Tome Arsovski (novels "Young and Wild", "Spring behind my window", etc.) we will elaborate the aforementioned theoretical settings of adolescent literature. "Spring behind my window" is a novel that captures the problems of young adult in the urban area and has a story that is told interesting, with a sovereign language whomarks are the characters. All virtues of the narrative genre for children are conducted with meticulous procedure in which heat and refined didactics are unobtrusively present in the narrative. Modern young reader can identify with the positive ethical principles that this novel affirms. The novel has a sovereign compositional story that led to the engagement of the reader's attention witch confirms the narrative quality Tome Arsovski.
The novel "Young and Wild" was released shortly before his death, the author Tome Arsovski once again confirmed his artistic mastery in writing. It does so through modern dialogue, colorful slang of young people, getting into the psychological labyrinths of the teens, whose humor prevails and defeats the dramatic fluctuations of youthful vitality ...
Although in his mature age, Arsovski main draws inspiration from teenage love, friendship, companionship, experienced author paints and parents and teachers, thereby expanding the artistic and social context of the work, including the problems of families with divorced and business burdened parents, so common in modern life.

Key words: adolescent literature, young adult literature.

АДОЛЕСЦЕНЦИЈАТА ВО ТВОРЕШТВОТО ЗА МЛАДИ НА ТОМЕ АРСОВСКИ

Проф. д-р Јованка Денкова
Универзитет „Гоце Делчев"– Штип, Република Македонија
jovanka.denkova@ugd.edu.mk

Резиме: Во овој труд најпрвин се разгледува прашањето за адолесцентската литература, некои нејзини главни особености, значењето и функциите. Потоа, преку анализа на творештвото за млади од Томе Арсовски (романите „Млади и диви", „Пролет зад мојот прозорец" и др.) ќе се елаборираат претходно наведените теориски поставки за адолесцентска литература. "Пролет зад мојот прозорец" е роман кој ги зафаќа проблемите на животот на младите во урбана средина и има приказна која е раскажана интересно, со суверен јазик кој ги одбележува ликовите. Сите доблести на наративниот жанр за деца се спроведени со минуциозна постапка во која топлината и префинетата дидактичност се ненаметливо присутни во нарацијата. Современиот млад читател може да се идентификува со позитивните етички принципи кои овој роман ги афирмира. Романот има суверено

композициски водена приказна која со ангажирањето на вниманието на читателот го потврдува раскажувачкиот квалитет на Томе Арсовски.

Романот “Млади и диви” е издаден непосредно пред неговата смрт, авторот Томе Арсовски уште еднаш го потврдува и осведочува своето уметничко мајсторство во пишувањето. Тој тоа го прави преку современ дијалог, обоен со жаргон на младите, вникнува во психолошките лавиринти на тинејџерите, чијшто хумор ги надвладува драматичните дилеми и порази со младешка виталност... Иако во својата зрела доба, Арсовски основната инспирација ја црпи од тинејџерската љубов, пријателството, другарувањето, искусниот автор ги слика и родителите и наставниците, со што го проширува уметничкиот и општествениот контекст во делото, вклучувајќи ги проблемите на семејствата со разведени и деловно оптоварени родители, толку честа појава во современиот живот.

Клучни зборови: адолесцентска литература, литература за млади.

„*Боже, зошто чудата се случуваат само во приказните? Зошто немам некој чудотворен сунѓер за да ја избришам оваа вознемиреност, што ми се вгнездила во мислите и копа, рие, клука*? („Пролет зад мојот прозорец“ од Томе Арсовски)

1. ЗА ЖАНРОТ „КНИЖЕВНОСТ ЗА МЛАДИ“

Ако луѓето го прифаќаат постоењето на книжевноста за деца како и постоењето на книжевноста за возрасни, тогаш зошто да не се прифати постоењето на литература за оној период од човековиот живот помеѓу 12 години (крајот на детството) и 18 години (почетокот на периодот на зрелоста)? Мнозинството има тенденција да гледа на литературата за адолесцентите на истиот начин на кој се гледа и самата адолесценција: период на несигурност кога децата не-се-повеќе-деца-но-не-се-ни-возрасни. Во реалноста, литературата за млади (YAL) не е аналогија на адолесценцијата, во смисла дека тоа е добро дефинирана, со добро стокмено литературна форма. Но, пред да се оди на укажување на различни фактори кои ја би ја дефинирале литературата за млади, неопходно е да се отфрли идејата дека таа не е легитимен книжевен жанр.[1]

Во однос на дефинирањето на книжевноста за млади Мекарти (McCarthy) укажува на тоа дека „не е сигурен дека постои некаква "техничка" дефиниција на истата, туку во основа се работи за литература која се наоѓа меѓу книжевноста за деца и книжевноста за возрасни, која понатаму може да се подели на истите жанрови како и книжевноста за возрасни – романса, паранормално, мистерија, хорор, фикција, со што тој книжевноста за млади не ја разгледува како засебен жанр, туку како категорија која ја сочинуваат текстови кои припаѓаат на различни жанрови, како и сите останати книги“ (cit.op.Doll, “What does young adult mean”).[2]

Книжевноста за млади (англ.young adult literature, скратено YAL), е жанр кој во втората половина на дваесеттиот век произлегува од книжевноста за деца, со кој ја дели дидактичката намена, но и проблемот за поблиско одредување на поимот.[3] Според Розенберг, популарните романи посветени на младите, сѐ повеќе се застапени на листите за читање во училиштата, а за тоа постои причина. Книжевноста за млади е важна, не само

[1]Almario, Ani Rosa. Defining Young Adult Literature. Education 111X (2009). Internet izvor: <http:// www.ldt.stanford.edu/aalmario/definition%20> 05. XI 2015

[2] Преземено од Jen Doll, What does young adult mean, The Wire, The Atlantic Monthly Group, 2 March 2015.

[3] Danijela Lj. Petković, Književnost za mlade, adolescencija, fantastika i (subverzivna) didaktika: nekoliko primera, Philologia mediana, 6, 2014, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, str.313

затоа што е со забавен карактер или затоа што е лесна за читање, туку и затоа што им помага на младите полесно да го поминат хаосот на адолесценцијата. Таа ги отсликува нивните искуства и им помага да го пронајдат својот сопствен идентитет. И покрај обемниот број на дефиниции кои постојат, се чини дека на ова прашање нема дефинитивен и конечен одговор. Stephens искажува и субјективен став за определбата „млади“, односно дека таа треба да се однесува на проблемите со кои се соочуваат младите на патот кон барањето на нивниот сопствен идентитет.[4] Воспоставувањето на личниот идентитет претставува најделикатен процес во периодот на растење. Раниот адолесцентски период го карактеризираат внатрешни конфликти, несигурност, стрес и дезориентираност, но и зголемена самосвест. Гледано во целина, комбинацијата на когнитивните, социјалните и психичките проблеми ја прави адолесценцијата критичен период за соочување на поединецот со промените во сопствената личност (Brinthaupt, Lipka 2001:1).[5] Затоа, според Опачиќ, прозата наменета за оваа возраст се занимава токму со противречностите кои произлегуваат од односот меѓу недораснатиот јунак и светот околу него.[6]

Во периодот на адолесценција, адолесцентот има потреба од комплексно и систематско себеспознавање и израснување во зрел, млад човек на чии рамења лежи одговорноста за иднината на нацијата. Или, не можеме секогаш да изградиме иднина за нашите млади, но можеме да изградиме млади за иднината. Тоа, според Chand and Singh, може да се направи со негување на позитивен став кон себе и на тој начин да им се помогне на адолесцентите во нивната трансформација во динамични, иновативни и сестрани млади луѓе со лидерски квалитети...[7]

Од друга страна, постојат автори како Carlsen, кои акцентот го ставаат на протагонистите и нивното доживување на светот, како и лицето во која е предадена нарацијата. Притоа, Carlsen смета дека во книжевноста за млади, клучен момент е тоа што главни протагонисти се адолесцентите кои најчесто се исправени пред некој проблем и раскажувањето е во прво лице (јас-форма), затоа што на тој начин читателот-адолесцент најдобро може да се поврзе со ликот/протагонист (цит. во VanderStaay, 48).[8] Crowe пак, иако истакнува дека адолесцентите можат да читаат и читаат различни видови текстови, сепак ја редуцира дефиницијата за книжевност за млади на текстови кои се напишани, наменети и читани од младите адолесценти.[9]

Токму и Розенблат го фокусира своето внимание врз адолесцентот како читател на овој литературен жанр, поврзувајќи го тоа со потребата на читателот да се внесе во туѓото искуство, да ја почувствува убавината и интензитетот на она што го нуди светот. Сето тоа, Розенблат го поврзува со човековата потреба да се поврзе и идентификува. Токму овде таа ја гледа позитивната страна на адолесцентската книжевност, односно истражувањето на туѓите искуства низ литературата, може директно да помогне во еманципацијата и градењето на самодовербата. Поврзувањето со сличните искуства може да помогне адолесцентот-читател да се чувствува помалку осамен или да му служи како водич, или да му послужи

[4] Jonathan Stephens, Young Adult: A book By Any Other Name…: Defining The Genre, Alan Review, 35.1, 34-42, 2007.
[5] Преземено од Зорана Опачиќ, Проблематизовани идентитет у роману „Будале и смарачи“ Улфа Старка, Детињство, 2, 2011, Нови Сад, 18.
[6] Зорана Опачић, Проблематизовани идентитет у роману „Будале и смарачи“ Улфа Старка, Детињство, 2, 2011, Нови Сад, 18.
[7] Hemlata Chand, Ritu Singh, Family life experiences: A foundation stoun for self concept, Inaternational journal of Humanities and Social Sciences, Vol.4, Issue 2, March 2015, p.21-24.
[8] VanderStaay, S. , Young-Adult Literature: A Writer Strikes The Genre, English Journal, 81.4, 1992, 48, 3 March 2015.
[9] Chris Crowe, The problem With YA Literature, English Journal, 90.3, 2001, 146-150, 3 March 2015.

како водич низ неговите сопствени искуства, како и да се истражат меѓучовечките односи, прашања поврзани со моралот или општествени очекувања. [10]
Многу од адолесцентите-читатели, се привлечени од книжевноста која е сместена во сегашноста. Тие често се идентификуваат со карактерите и настаните во современата адолесцентска книжевност, бидејќи во неа лесно ги препознаваат своите искуства и покрај разликите во местото, културата и вредностите кои се среќаваат во приказната.[11] Можеби тоа е причината што книгите со проблематика од животот на младите, се сè поинтересни и привлечни за читање, наспроти литературата која им се препорачува како лектира. Но, како што истакнува и Емили Колети, и покрај ентузијазмот на учениците за книжевноста за млади, многу наставници и библиотекари се уште се резервирани за имплементација на делата од овој жанр во наставните програми.[12]

2. РОМАНИТЕ „ПРОЛЕТ ЗАД МОЈОТ ПРОЗОРЕЦ“[13] И „МЛАДИ И ДИВИ“ ОД ТОМЕ АРСОВСКИ

Ако се раководиме според општоприфатената поделба на книжевноста за млади, освен типично прозниот роман, се разликуваат и: прозно-поетска структура и структура на графички роман, но овде се и подјанровите: реалистична проза, тинејџерски љубовен роман, дистописки роман и роман со мешана жанровска определба.[14] Иако самиот автор Томе Арсовски, како поднаслов на романот „Млади диви“ ставил „Тинејџерски роман спакуван во љубовен целофан“, сакајќи да укаже на определбата на романот, сепак, ваквата определба не треба да се сфати строго и круто, зашто и во овој роман се главна тема не е љубовта туку сите проблеми со кои се среќаваат тинејџерите од денешницава: насилството, смртта и сл. Преземајќи вакви, темни страни од книжевноста за возрасни, овие романи не ги разубавуваат ситуациите и настојуваат да ги прикажат силните, автентични моменти на растењето – тинејџерите се потполно свесни за насилството, конфликтите, одбивањата и тагите. Реалистичната проза ги одразува токму овие впечатливи моменти. Според Карт, тоа укажува дека старосната граница на целната публика на овој жанр може да се помести и до 25 години, кога човечкиот мозок ја достигнува својата зрелост.[15] Исто така, тоа е период на соочување со одредени животни ситуации, па затоа прозата се насочува кон емотивните, интелектуалните и развојните компоненти на младиот човек во реалниот и книжевниот свет.[16]

Како наратор (раскажувач) и во двата романи се става девојчето Дена, а раскажувањето е во јас-форма. Секоја глава е посебно раскажување на некоја случка на главниот лик во романот.

[10] Според Abbey J.Fox, Girls coming of age: possibilites and potentials within young adult literature, 6, 2010, College of liberal Arts & Social Sciences Theses and dissertations, DePaul University, p.8, 45.(Louise Rozenblatt, Literature as Exploration, New York, NY, D., Appleton Century Company, 1938)
[11] Wendy J.Glenn and Marshall A.George, Looking into and beyond Time and Place: The timeless potential of YA Lit in a Time of Limited Opportunity, The ALAN Rewiew, Vol.40, no.1, Fall 2012, p. 43.
[12] Emily Colleti, Young Adult Literature “Catching Fire”: Classroom Implications for Secondary Schools, Eastern Michigan University, 2014, http://commons.emich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1404&context=honors, пристапено на 05.11.2015
[13] Томе Арсовски, Пролет зад мојот прозорец, Детска радост, Скопје, 2005.
[14] Јелена Г. Спасић, Књижевност за младе (Young Adult Literature)-пут од маргинализованог до јасно дефинисаног жанра, Детињство, Нови Сад, бр.1, XLI, 2015, стр.68-733.
[15] Michael A. Cart, A New Literature for a New Millenium? The first decade of the Printz Awards, Ypung Adult Library Services 8.3, 2010, p.28-31.
[16] Јелена Г. Спасић, Књижевност за младе (Young Adult Literature)-пут од маргинализованог до јасно дефинисаног жанра, Детињство, Нови Сад, бр.1, XLI, 2015, стр.68-733.

Дена е девојче коешто има околу шеснаесет и седумнаесет години. Таа е ќерка на разведени родители, од кои мајката е туристички водич и постојано е на некое патување. Како таква, таа многу ретко се задржува дома и многу малку им посветува внимание на сопственото дете. За полесно да ја доловиме адолесценцијата, жаргонизмот на младите, да ги опишеме нивните релации со родителите и да ги објасниме проблемите на младите, не само во двете книги туку и во животот на сите тинејџерите, ќе се осврнеме на најинтересните и најважните настани и во двата романи. Токму затоа, многу автори истакнуваат дека овој жанр треба да биде повеќе застапен кај младите. Авторот Мајкл Карт го потенцира терапевтското влијание кое го има оваа литература кај адолесцентите, бидејќи таму тие читаат за низа проблеми со кои и самите се соочуваат низ средното образование, одредени семејни конфликти, прашања поврзани со нивниот идентитет, прашања поврзани со насилство, како и прашања поврзани со одредени ментални проблеми.[17]

Во првата глава од романот „Пролет зад мојот прозорец“, главниот лик Дена е понесена од некое убаво чувство кое како да ја отсликува и убавината на природата што ја опкружува, па раскажува за една убава скопска пролет и за тоа како во таа убава пролет се пронаоѓа самата себеси: „Се видов себеси. Во живите капки утринска роса се видов себеси. Се почувствував дел од таа вечна убавина на природата. Во секоја капка сонцето криеше скапоцен зрак надеж и љубов... (5)“. Таквата сеприсутна убавина и хармонија се нарушува со ненадејниот судир со реалноста за суровоста на животот, преку случката со малото врапче на улицата кое не може да лета, па неговата беспомошност ја поттикнува Дена да се однесува заштитнички кон него. Ваквиот заштитнички однос кон едно само и беспомошно суштество, е поттикнато од она што всушност ја мачи Дена, а тоа е постојаното отсуство на мајка ѝ која многу ѝ недостига нејзе и на нејзината сестра Јана: „Мама е убава жена, елегантна, од оние што никогаш не стареат и, мислам, како да има некоја магична моќ, зашто и жените се вртат по неа како по експонат во моден излог“ (48), „Мамо, многу те сакам. Но Јана е уште мала. Колку и да е цврста...понекогаш ѝ треба мајка. И мене ми треба.“; „Знаеш, мамо, колку подобро ќе ги вршиш твоите задачи таму со тие туристички шатачи, толку подобро за сите нас. Можеме, мамо, нели? Ние заедно можеме и без татко...(53). Според Бранд и Томас, работното искуство кај самохраните мајки има големо влијание врз децата/младите. Имено, повикувајќи се на низа истражувања, ти потенцираат дека децата израснати од самохрани мајки што придонесува за помали примања во семејството, а тоа пак се рефлектира врз децата (особено во раното детство) на повеќе нивоа: резултатите во учењето, социо-економските, социо-психолошките резултати.[18] Во случајот со разгледуваните романи на Томе Арсовски, во „Пролет зад мојот прозорец“, сведоци сме на препуштеноста на девојчињата сами на себе, презафатеноста на мајката која се обидува да обезбеди сигурен живот за нив трите, но и свесноста на Дена дека сами (без татко) ќе се снајдат. Иако во романот не е прикажан самиот развод и девојчињата не минуваат низ него, кога почнува романот, родителите се веќе разведени, но токму со тоа што не зборува директно за таа тема, авторот покажува дека животот продолжува и по разводот на родителите.[19] Во овој контекст, веќе во вториот роман „Млади и диви“ ги гледаме двете сестри во семејство во кое се враќа и таткото по извесен период, за што тие се посебно среќни, но ја гледаме и нивната желба самите да работат.

---

[17] Michael Cart, Young Adult Literature: From Romance to Realism, 2nd ed., Chicago, Harper Collins Publishers, 2010, p.275 (Prezemeno od Emily Colletti, Young Adult Literature "Catching Fire:" Classroom Implications for Secondary Schools, Eastern Michigan University, 2014, p.30.)

[18] Jenni E. Brand and Juli Simon Thomas, Job displacement among single mothers: Effects on Children's outcomes in Young Adulthood, American Journal of Sociology, Vol.119, No.4 (January 2014), p.960.

[19] April Dawn Wells, Themes found in Young Adult Literature: A Comparative study between 1980 and 2000, University of North Carolina, Apr 2003. http://www.ils.unc.edu/MSpapers/2861.pdf Web. 05.11. 2015

Интересно е што во овој роман, Томе Арсовски ја имплицитно ја претставува Јана како помлада од Дена, додека во другиот роман – „Млади и диви“, тие се прикажани како сестри-близначки.

Во првата глава од романот се спомнуваат и некои од останатите ликови: Теона, Моника, Зоки Хакерот, Бане Катастрофа, Лео, Буцо и Мартина. Всушност, секоја глава е посветена на некој значаен настан за Дена. Во првата глава, Дена раскажува за нејзината прва детска, но несериозна љубов кон Дарко и за љубомората на нејзината другарка Бети и нејзиното лицемерно однесување кога ѝ го презела Дарко: „Нејзината постапка беше подла злоупотреба на пријателството, планирано предавство. Исто како кукавичкото предавство на Дарко.“ (46). Откако ги разоткрива, нејзината реакција е крајно зрела и реално ги согледува работите: „Дарко е пасивен, послушен и коефициентот на интерлигенцијата му е скромен. Но да ги оставам во нивниот излет во „новата романтика“, нека живеат во сопствената заблуда. Таквите постапки нанесуваат болка, растураат пријателства. Но, тоа секогаш е погубно за предавникот. Бети и Дарко самите се затворија во некој свој невидлив кафез, свесни дека ја изневериле и својата потреба да имаат пријатели што ќе им веруваат. Самите се тргнаа од нашата галаксија и сега никој ниту ги кара, ниту ги бара (46-47)“. Љубовта кон Дарко, Дена ја раскажува како некој сон занес кој траел кратко и многу лесно, се разбудила таа од тој сон: „За мене Дарко беше занес, мечтаење, а тоа е нешто како убав сон – си станала бело пердувесто облаче и леташ над цветна ливада!“, „Се разбудив и треснав на ливадата со оној дел од телото каде што завршува чесното име на грбот и почнува делот што служи за седење. А тоа боли… (17)“. Темата за интересот кон спротивниот пол е карактеристична за адолесцентската книжевност. Иако Дена ја раскинува врската со „русокосиот ангел“ (Дарко), заради неговата врска со Бети, таа не е толку повредена од загубата на љубовта, колку од фактот што се чувствува изневерена и од најдобрата другарка.

Но сепак приказната за љубовта на Дена не завршува со Дарко. Животот продолжува и Дена запознава едно кадраво момче кое се вика Филип: „Ме огреа неговото мургаво, интелигентно лице.. но Филип не е само убав. Романтичен е како лорд Бајрон, духовит е, елегантен, најубавото дете во гимназијата. Еден премрежен поглед, полн со копнеж по нешто што уште не можам да го одгатнам. Некогаш зениците му светкаат како живи јагленчиња, друг пат рацете му потреперуваат од скриена внатрешна борба: сигурно му се допаѓам, а се воздржува поради нешто, можеби се плаши да не ме навреди? (29)“. Дена забележала некоја нервоза, некое чудно однесување кај Филип, но не можела да предвиди каков проблем и каква несреќа ја демнее во иднина: „Не знаев дека, кутриот, си имал врзано камен околу вратот. Пуши. И пие. Да се убијам!...“ (29). Во оваа глава, Дена сфаќа дека во животот не е сè толку розево, како што гледаат малите деца: „Полека сфатив: животот не е градина во која цветаат само ружи, има и пиреј, и коприва и плевел. Не си ја видел копривата, а те обжарила по нозе. Ружата со трн те закачила, ти го раскрварила коленото. На животниот пат, очигледно, има и пречки и заблуди, и смешни моменти, и радости и лаги (24)“. Проблемот со дрогата кој го има Филип директно ќе ја погоди и Дена на забавата кај негов другар. Дена не можела да сфати што се случува со Филип. Таа кај него ја гледала само убавината и сè друго што било позитивно кај него. За разлика од Дена, Зоки Хакерот забележувал некое чудно однесување на Филип и знаел која била причината за таквото однесување. Но заслепувачката љубов, не ѝ дозволува на Дена да ги отвори очите и да ѝ погледне на вистината в лице, особено на роденденската забава на која ќе присуствува заедно со Филип, во убавата вила: „Куќата беше атрактивна, со бели столбови и прозорци од кафеаво дрво, помислив – Еве вака изгледа една вистинска вила, ридот беше засечен и обезбеден со заштитен бетонски ѕид а дворот затревен, со украсни грмушки и ограден со млади кипариси и диви костени. Сè беше мирно и романтично осветлено, дворот измиен, бели мермерни плочи оросени како по пролетен дожд што запрел пред половина час “ (68). Темата на дрогата како акутен проблем на денешницата, во светската книжевност за млади се јавува во

1980 година со автобиографскиот роман на Cristiane Felscherinow „Ние, децата од колосекот на Зоолошката“.[20] За припадниците на тие кругови кои се во повисокиот слој на општеството по својот статус, Дена е потенцијален иден корисник кој тие треба да го привлечат, но нејзината внатрешна сила ќе предизвика отпор кај неа: „Веќе стапнав на работ, Филип ми понуди да пробам марихуана, а кога ми запали, зилуден и ококорен ми ја дрпна: Немој, Дена, не слушај ме! Во неа е пеколот!(85)“. Заради тоа ќе го стави во опасност и својот живот, а и на Филип, кој благодарение на љубовта што ја чувствува кон неа, ќе ја заштити, па дури и самиот ќе појде на рехабилитација: „Филип- го прашав сериозно- ти се заканувaат ли ако не ме... навлечеш“ (78). На последната средба кога Филип и Дена седеле во градскиот парк, таа сфатила дека Филип веќе станал зависник на тешки дроги, неговото лице не било ведро и убаво како порано, туку било збрчкано и темно, како да имал не петнаесет, туку педесет години. Но, Филип многу ја сакал Дена и тоа влевало голема самодоверба во него, знаел дека со нејзината љубов ќе се извлече од дупката во којашто се наоѓал. Не кажувајќи никому, заминал на рехабилитација и некој не знаел каде е еден месец и половина.

Поради тоа што се случувало со Филип, Дена не можела да заспие, немала кому да се довери, немала кому да си ги каже маките, немало кому да си ја испразни душата.

Сестра ѝ била излезена, мајка ѝ била некаде на некоја друга страна на светот. Дена од ова сфатила дека тоа е нејзина борба, нејзина животна борба во којашто требало да се бори се додека не победи. Како трофеј од оваа борба Дена ќе го добие Филип, нејзината Љубов. Во тие мачни моменти, таа се свртува кон пишување поезија во која ја излева сета своја мака и нејзиното терапевтско влијание веднаш ќе го почувтсвува. Филип објавува анонимно писмо на интернет „Писмо од еден наркоман“, кое Зоки Хакерот веднаш го препознава дека е од Филип, по што започнува интернет комуникацијата меѓу Дена и Филип, сѐ до моментот на нивната повторна средба. Во писмото во вид на исповед, Филип ја открива својата голема љубов кон Дена и дека токму заради неа заминал на лекување на својата зависност: „Издржувам поради една цифра. Еден магичен збор. Едно име. Една утринска ѕвезда што ми го најави новиот ден. Мојата Morning Star. Со неа сонувам. Со неа ќе победам. Со неа веќе победувам! Блиску сум...“(113). По прочитувањето на писмото, Дена истрчала на улицата, се качила во такси и директно тргнала кон болницата за наркомани. Докторот во болницата ѝ објаснил дека токму заради неа тој одбивал да земе метадон и секакви други препарати коишто им ја олеснувале кризата на наркоманите. Само помислата кон девојчето, на Дена и љубовта, му ја смирувала душата. Во кризата ја споменувал само Дена. Дена излегла од болницата за да го најде Филип. Многу време скитала по скопските улиците, и на крајот по некоја интуиција тргнала во црквата “Свети Димитриј” и по поминувањето на дворот на црквата, со едниот чекор на мостот, Дена се сретнала со Филип: „Се свртев како маѓепсана и му се фрлив да го гушнам. Филип ме собра со неговата топла прегратка. Цврсто се впив во него и заплакав од радост“(115-116).

Последните зборови на Дена и Филип биле: „-Сакаш ли да умрам без тебе, Филип? -Сакам да живеам за тебе, Дена“(116).

Како алкохолот, така и употребата на дрогите, стана субстанцијален здравствен проблем кај младите адолесценти. Истражувањата говорат дека адолесцентите кои живеат во урбаните заедници, се изложени на поголем ризик од инволвирање во проблемот со дрогата и при тоа се чини дека не постојат родови разлики и граници, потоа големо влијание има и фактот дали адолесцентот се дружи со уживатели на дрога (како во случајот со горерзгледуваниот роман), како и фактот ако адолесцентот потекнува од семејство со самохран родител. Ваквите истражувања ја истакнуваат важноста на отворената

[20] Dubravka Težak, Dvije spisateljice romana za mlade odrasle, Kolo 3, Marica Hrvatska, 2008, http://www.matica.hr/kolo/309/Dvije%20spisateljice%20romana%20za%20mlade%20odrasle/, 07.11.2015

комуникација на родителите со своите деца-адолесценти.[21] Во горепосочениот роман, Дена, како дете на разведени родители, со момче кое и самото е зависник, почнува да се движи во круговите на зависниците и нарко-дилерите, со мајка која постојано е на пат, ги има сите предуслови да стане нарко зависник и самата, но благодарение на својата внатрешна сила и волја, не само што самата се оддалечува од тие опасности, туку го спасува и своето момче Филип.

Улогата на наставниците во делото е сосема маргинална, со исклучок на нивната наставничка по физичко воспитание и класен раководител, која со по малку наивни методи се обидува да им вроди самодоверба, кога на часот по физичко образование, нивната класна им рекла да земат листови хартија и да напишат на нив што можеле и што не можеле на направат и така напишаните листови со “не можам” ги ставиле во една кутија и ги закопале во училишниот двор. Од оваа глава се гледа дидактичноста на еден наставник, со тоа што, тој сакал да вроди кај учениците, самодоверба и да ги убеди дека тоа што сакаат да го направат дека можат да го направат само ако вистински сакаат, односно дека желбата и добрата волја ги победува сите други работи. Но сепак и Дена е девојче во тинејџерски години, таа како и сите други тинејџери, донесува непромислени одлуки и потпаѓа под влијание на „сниферите“, кои вдишуваат бензин. Овде повторно е вметната наставничката на која Дена пак ѝ се доверува, но до крај на романот изостанува било каква акција од страна на возрасните, во смисла на помош на младите да излезат од тие лавиринти.

Како што кажавме, овој роман ги отсликува младите во тинејџерските години. Напредната технологија во денешното време е многу присутна. Така сите во денешно време многу го користат интернетот и компјутерската технологија. Таков е случајот со другарот на Дена, Зоран. Тој имал големи очила поради целодневното седење пред компјутерот и употреба на интернетот. Поради тоа тој бил наречен хакер. Неговото основно превозно средство биле ролерките, па дури и на училиште одел со нив.

И така продолжува животот на другарите од романот “Пролет зад мојот прозорец”, со една голема поука и со едно големо искуство, не само за другарите, туку и за младиот читател, којшто се наоѓа пред големото искушение, наречено ЖИВОТ.
И романот “**Млади и диви**”[22] е сличен по содржина, со романот “Пролет зад мојот прозорец”. И во двата романи се опишува отсуството на родителите и љубовните сплетки на младите.

Романот започнува со тоа што, таткото на двете деца, Јана и Дена повторно се вратил дома и девојчињата биле пресреќни. Како што се спомна претходно, во овој роман, тие се прикажани како близначки кои бараат од родителите дозвола да работат во некој ноќен бар и со тоа тие предизвикале мал конфликт помеѓу родителите. Понатаму Дена раскажува за тоа нивната работа некој скопски ноќен бар и за другите вработени таму. Исто така и за некое момче по име Горан, брат на нејзината другарка, кое ѝ се додворува. Експлицитно, во повеќе наврати во текстот се спомнува љубовта на дена и Филип која сѐ уште трае, но имплицитно се наговестува дека Филип е сѐ уште отсутен (веројатно на рехабилитација), па авторот имплицитно му го нафрла заклучокот на читателот дека овој роман хронолошки следува по „Пролет зад мојот прозорец“.

Во следната глава Дена раскажува за една незгодна ситуација, во која одејќи по скопските улици, таа и нејзината другарка биле нападнати од некои непознати напаѓачи, кои ги малтретирале двете девојчиња, но за среќа на улицата се појавиле Горан и неговиот другар Коста Гранде, кои им помогнале да се извлечат од незгодната ситуација. Потоа сите

[21] Tara L. Kuther, Adolescents At-Risks: A Literature Rewiew of Problems, Attitudes and Interventions, 1995, http://eric.ed.gov/?id=ED386644, 07.11.2015
[22] Томе Арсовски, Млади и диви, Макавеј, Скопје, 2007.

задоволни, отишле во ноќен клуб за да ја прослават среќно завршената случка со девојчињата.

Во овој роман се среќава темата на бабата, во случајов баба Марика, која била баба на двете девојчиња, мајка на нивниот татко. Дена ја опишува баба им како склоп на добрината, како најдобрата баба на светот: „Нејзината добрина не е легенда, нејзината измалтретирана душа е магла во вулканот на нејзината безгранична љубов. Го сакаше својот непостојан син, а тој нејзин син е нашиот татко. Многу би сакала ова мое размислување да го ублажам со хумор, но мислам дека хуморот овде е неумесен. Кога две деца ќе останат напуштени од сопствениот татко, тогаш ѓаволот ја однел шегата“ (67). Епизодата со бабата е во корелација со некои истражувања кои говорат во прилог на фактот дека иако бабите и дедовците се присутни во животот на адолесцентите, тие од неодамна станаа тема во адолесцентската книжевност. Притоа, истражувањата говорат дека бабите делат повеќе заеднички активности со внуците, за разлика од дедовците, потоа, дека бабите од таткова страна се далеку повеќе инволвирани во животот на своите внуци-адолесценти, како и тоа дека тие имаат огромно влијание врз нивниот живот и воспитание.[23]

Наставниците се присутни и овде. Со оглед што во романот временски се опфаќа крајот на учебната година, прикажана е една од построгите наставнички, која, на крај, сепак, им дава одбри оценки.

Во овој роман, авторот повеќе се свртел кон природата и како да сакал да ја покаже нејзината огромна уништувачка моќ, и тоа преку излетот во планинарскиот дом: „Глетката беше библиска: камен врз камен, трупци врз трупци, стебла и крпи и кал и нанос, извиткани откорнати парчиња од железо. Беше време кога се берат боровинките. Заспаното срце на планината татнеше сурово, како разбуден ѕвер и вознемирено среде раскошните есенски бои – од жолта до пурпурна црвена, од кафеава до темно зелена. Сета убавина беше затрупана со мртво скаменет ужас...(79)“, кога младите ќе бидат сведоци на невремето, потоа следи неколкудневниот одмор во Охрид, и на крај, преку посетата на Берово, на чествувањето на празникот Успение на Пресвета Богородица, кога авторот ја воведува и темата на смртта заради „Божјата казна“ од поместувањето на празникот во друг ден и приготвувањето на мрсна храна. Сликата со громовите и усмртувањето на неколку присутни која ја прикажува авторот има своја веродостојност и релевантност во реалноста, па тоа придонесува за големата реалистичност на овој младешки роман.

Јазикот и стилот на овие романи го карактеризира една особена ноншалантност, природност и лежерност, духовити дијалози и зрели внатрешни монолози. За да го покажеме жаргонот на младите во книгата ќе посочиме неколку примери: „Душо, обете сме шворц, а стоењето е без пари“ (10); „...ајде да фаќаме магла одовде“ (14); „Ние сме мачо-мени, не сте знаеле?“(20); „Ајде престани да се правиш на удрена“ (30); „А ти си питома ѕверка, плус убава и не напаѓаш од грб!“ (31); „Јас не сум заплескана и шлакната од вљубение“ (31), и др.

Значи, како што кажавме ова е тинејџерски и љубовен роман обвиткан со жаргонот на младите. При читање на романот сретнуваме разговор помеѓу младите за љубовните проблеми во тинејџерските години. Таков е и разговорот помеѓу Дена и другарка и Бети којашто ја спомната и во романот “Пролет зад мојот прозорец”. Тие разговарале за момчиња, на кое девојче кое момче му се допаѓало. Дена останала на ставот дека Филип било вистинското момче за неа.

Заклучок

Во романот “Пролет зад мојот прозорец” доаѓа до израз најголемото зло на денешнината, т.е дрогата. Младите тинејџери доаѓаат до контакт со неа. Сепак романот завршува среќно со победа на љубовта над сите проблеми. Во овој роман голема улога игра

[23] Martina Smorti, Reinhard Tschiesner, Alessandra Farneti, Grandparents-grandchildren relationship, Elsevier, WCES, Procedia-Social and Behavioral Sciences 46, 2012, 895-898.

отсуството на родителот. Авторот добро ја отсликал околината со сите пороци, со коишто можат да се сретнат младите тинејџери. Сепак разумот и цврстиот карактер е важна особина на младите за донесување на важни одлуки коишто им се важни за во иднина. Романот, исто така, е многу поучен за младиот читател.

За разлика од "Пролет зад мојот прозорец", во романот "Млади и диви" отсуствува дрогата. Целиот роман е обвиткан во љубовен целофан, со љубовни сплетки и љубовни настани на главните јунаци.

Интересни се и завршетоците на романите. Иако и двата завршуваат среќно, не се работи за класичен happy end. Имено, секогаш не се остварува она за што јунакот долго мечтае, туку јунакот успева да сфати дека она што толку долго го посакувал и не мора да биде најдоброто решение за него. Животот нуди бројни решенија од кои треба да се избере она кое е најдобро не само за нас туку и за оние со кои го делиме својот живот и опстојување.[24]

5. ЛИТЕРАТУРА

[1] Abbey J.Fox, Girls coming of age: possibilites and potentials within young adult literature, 6, 2010, College of liberal Arts & Social Sciences Theses and dissertations, DePaul University, p.8, 45.(Louise Rozenblatt, Literature as Exploration, New York, NY, D., Appleton Century Company, 1938)

[2] Ani Rosa Almario, Defining Young Adult Literature. Education 111X (2009). Internet izvor: <http://www.ldt.stanford.edu/aalmario/definition%20> 05. XI 2015

[3] April Dawn Wells, Themes found in Young Adult Literature: A Comparative study between 1980 and 2000, University of North Carolina, Apr 2003. http://www.ils.unc.edu/MSpapers/2861.pdf Web. 05.11. 2015

[4] Chris Crowe, The problem With YA Literature, English Journal, 90.3, 2001, 146-150, 3 March 2015.

[5] Danijela Lj. Petković, Književnost za mlade, adolescencija, fantastika i (subverzivna) didaktika: nekoliko primera, Philologia mediana, 6, 2014, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu, str.313

[6] Dubravka Težak, Dvije spisateljice romana za mlade odrasle, Kolo 3, Marica Hrvatska, 2008, http://www.matica.hr/kolo/309/Dvije%20spisateljice%20romana%20za%20mlade%20odrasle/, 07.11.2015

[7] Emily Colleti, Young Adult Literature "Catching Fire": Classroom Implications for Secondary Schools, Eastern Michigan University, 2014, http://commons.emich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1404&context=honors, пристапено на 05.11.2015

[8] Hemlata Chand, Ritu Singh, Family life experiences: A foundation stoun for self concept, Inaternational journal of Humanities and Social Sciences, Vol.4, Issue 2, March 2015, p.21-24.

[9] Jen Doll, What does young adult mean, The Wire, The Atlantic Monthly Group, 2 March 2015.

[24] Dubravka Težak, Dvije spisateljice romana za mlade odrasle, Kolo 3, Marica Hrvatska, 2008, http://www.matica.hr/kolo/309/Dvije%20spisateljice%20romana%20za%20mlade%20odrasle/, 07.11.2015

[10] Jenni E. Brand and Juli Simon Thomas, Job displacement among single mothers: Effects on Children’s outcomes in Young Adulthood, American Journal of Sociology, Vol.119, No.4 (January 2014), p.960.
[11] Jonathan Stephens, Young Adult: A book By Any Other Name…: Defining The Genre, Alan Review, 35.1, 34-42, 2007.
[12] Martina Smorti, Reinhard Tschiesner, Alessandra Farneti, Grandparents-grandchildren relationship, Elsevier, WCES, Procedia-Social and Behavioral Sciences 46, 2012, 895-898.
[13] Michael A. Cart, A New Literature for a New Millenium? The first decade of the Printz Awards, Ypung Adult Library Services 8.3, 2010, p.28-31.
[14] Michael Cart, Young Adult Literature: From Romance to Realism, 2nd ed., Chicago, Harper Collins Publishers, 2010, p.275 (Prezemeno od Emily Colletti, Young Adult Literature "Catching Fire:" Classroom Implications for Secondary Schools, Eastern Michigan University, 2014, p.30.)
[15] Tara L. Kuther, Adolescents At-Risks: A Literature Rewiew of Problems, Attitudes and Interventions, 1995, http://eric.ed.gov/?id=ED386644, 07.11.2015
[16] VanderStaay, S. , Young-Adult Literature: A Writer Strikes The Genre, English Journal, 81.4, 1992, 48, 3 March 2015.
[17] Wendy J.Glenn and Marshall A.George, Looking into and beyond Time and Place: The timeless potential of YA Lit in a Time of Limited Opportunity, The ALAN Rewiew, Vol.40, no.1, Fall 2012, p. 43.
[18] Зорана Опачић, Проблематизовани идентитет у роману „Будале и смарачи“ Улфа Старка, Детињство, 2, 2011, Нови Сад, 18.
[19] Јелена Г. Спасић, Књижевност за младе (Young Adult Literature)-пут од маргинализованог до јасно дефинисаног жанра, Детињство, Нови Сад, бр.1, XLI, 2015, стр.68-733.
[20] Томе Арсовски, Млади и диви, Макавеј, Скопје, 2007.
[21] Томе Арсовски, Пролет зад мојот прозорец, Детска радост, Скопје, 2005.